

HOẠT ĐỘNG E-LENDING TẠI KHU VỰC CHÂU ÂU

Sự phát triển mạnh mẽ của công nghệ thông tin và những cải tiến không ngừng đối với các thiết bị di động đã làm thay đổi thói quen học tập, nghiên cứu của mọi người, đặc biệt là thế hệ trẻ. E-lending (Cho mượn điện tử) - theo định nghĩa của EBLIDA (Hiệp hội Thông tin và Tài liệu thư viện châu Âu - European Bureau of Library Information and Documentation Association) - là làm cho một đối tượng kỹ thuật số có sẵn được sử dụng trong một khoảng thời gian giới hạn và không vì lợi ích kinh tế hoặc thương mại trực tiếp hoặc gián tiếp. E-lending là một xu hướng phát triển, song cũng có nhiều ý kiến khác nhau, đòi hỏi cần có một mức độ hiểu biết đối với các bên tham gia, như: nhà xuất bản, thư viện, bạn đọc/người dùng tin.

1. THƯ VIỆN VỚI HOẠT ĐỘNG E-LENDING

Thư viện với vai trò là nhà cung cấp quyền truy cập thông tin, các sáng kiến và tác phẩm của các cá nhân, cộng đồng và tổ chức, Do đó, sở hữu trí tuệ và đặc biệt là quyền tác giả đóng một vai trò quan trọng trong việc hình thành các hoạt động của thư viện và độc giả. Xu hướng trên thế giới, e-lending sẽ là một phần ngày càng quan trọng trong những hoạt động mà các thư viện thực hiện. Sự thay đổi này mang lại nhiều cơ hội và thách thức cho thư viện và các bên liên quan [4].

Chiến dịch “Quyền đọc điện tử” (The Right to e-Read) được phát động bởi EBLIDA. Sáng kiến này được biết đến trên khắp châu Âu nhằm nâng cao sự nhận thức về những trở ngại mà các thư viện phải đối mặt trong môi trường kỹ thuật số. Tiếp cận nội dung số là một vấn đề nhạy cảm đối với các thư viện cũng như người dùng thư viện. Trong cuộc tham vấn cộng đồng về các quy tắc về bản quyền của Liên minh châu Âu, EBLIDA kêu gọi luật bản quyền cần bắt kịp với những thay đổi do thời đại kỹ thuật số mang lại và mở ra các cơ hội mới thay vì

hạn chế sự đổi mới và khả năng tiếp cận thông tin.

Cùng với vấn đề về bản quyền là những nội dung cơ bản về quyền tiếp cận thông tin và hướng đến một xã hội tri thức thực sự. Chiến dịch “Quyền đọc sách điện tử” nhằm mục đích nâng cao nhận thức của những người làm công tác thư viện, những người làm công tác quản lý và người dùng, đồng thời ủng hộ các quyền đó với việc đưa ra các tuyên bố sau:

- Các thư viện cần cung cấp cho người dùng những cuốn sách điện tử mới nhất như đối với sách in;

- Các thư viện có thể mua sách điện tử với giá cả và các điều kiện hợp lý;

- Các thư viện muốn các tác giả nhận được một khoản thanh toán hợp lý đối với việc cho mượn sách điện tử để các thư viện công cộng có thể mở rộng quyền cho mượn sách điện tử giống như cách họ làm với sách in;

- Các thư viện mong muốn mọi công dân - không chỉ những người có khả năng chi trả, được hưởng lợi từ việc truy cập miễn phí sách điện tử trong các thư viện công cộng.

Để thực hiện chiến dịch này, các hiệp hội và tổ chức thư viện châu Âu đã thống nhất trong việc yêu cầu các thư viện trên toàn châu Âu cung cấp sách điện tử và kêu gọi Ủy ban châu Âu đưa ra luật bản quyền, trong đó cho phép các thư viện hoàn thành sứ mệnh lâu dài của mình trong thế kỷ 21 để có thể cung cấp cho tất cả công dân của EU được tiếp cận với kho tri thức phong phú và khả năng sáng tạo của con người thông qua hình thức khác nhau như: trực tiếp tại thư viện, mượn từ xa hay trực tuyến [5].

2. HOẠT ĐỘNG E-LENDING CỦA THƯ VIỆN TẠI MỘT SỐ QUỐC GIA Ở CHÂU ÂU

Tại Đan Mạch

Các thư viện công cộng được tổ chức

như một phần của 98 thành phố trực thuộc trung ương của Đan Mạch. Một hệ thống thư viện công cộng được triển khai và một nền tảng duy nhất được cung cấp tại mỗi 98 thành phố để phát triển các giải pháp xã hội với sự cộng tác cùng các cơ quan/đơn vị phát hành sách, xuất bản phẩm, cũng như người dân thành phố.

Mục đích của thư viện công cộng tại Đan Mạch là thúc đẩy sự khai sáng, giáo dục và hoạt động văn hóa thông qua việc cung cấp sách, tạp chí, âm nhạc và tài nguyên kỹ thuật số, đồng thời bảo đảm quyền truy cập tự do và bình đẳng để có kiến thức.

Năm 2021, có 80.000 đầu sách và 7,8 triệu giao dịch cho mượn điện tử trong các thư viện công cộng của Đan Mạch, chiếm 20% tổng số giao dịch cho mượn. Đan Mạch là quốc gia đầu tiên trên thế giới đưa sách nói kỹ thuật số vào chương trình cho mượn điện tử. Với một số thành phố nhỏ, số lượng giao dịch e-lending là vài nghìn lượt/1 năm, còn với một số thành phố lớn khác, như Copenhagen, số giao dịch e-lending hàng năm lên đến hơn 500.000 lượt.

Tại Pháp

Có hơn 16.000 thư viện công cộng được liệt kê ở Pháp. Hoạt động e-lending đang diễn ra trong một hệ sinh thái có tên gọi PNB (Prêt numérique en bibliothèque) - cho mượn đối tượng kỹ thuật số trong các thư viện. Được thành lập vào cuối năm 2014, PNB là một hệ thống liên ngành để tiếp cận với việc đọc kỹ thuật số trong các thư viện công cộng. PNB đưa ra cả khung pháp lý kỹ thuật để cung cấp sách kỹ thuật số trong các thư viện và hoạt động dưới sự giám sát của Bộ Văn hóa và Truyền thông.

Trên quan điểm về bản quyền, PNB dựa trên mô hình hợp đồng: nhà xuất bản thương lượng quyền tiếp thị sách kỹ thuật số với tác giả hoặc người thụ hưởng của họ, sau đó đặt giá và điều kiện sử dụng cho thư viện công cộng. Về luật đơn giá cho sách kỹ thuật số, giá này là cố định và tương ứng với

một ưu đãi cụ thể dành cho các thư viện và với các điều kiện theo quy định.

Ở Pháp, e-lending là vấn đề có liên quan đến luật của châu Âu về quyền tác giả. Do đó, các cơ quan quản lý có vai trò tích cực trong việc bảo đảm rằng có sự cân bằng thích hợp về vai trò và lợi ích của tất cả các bên tham gia trong hoạt động e-lending của các thư viện. Nhóm soạn thảo để đưa ra những quy định trong hoạt động e-lending bao gồm đại diện các tác giả, nhà xuất bản, các nhà kinh doanh sách, những người làm công tác thư viện và các nhà quản lý. Họ đã làm việc và đưa ra một văn bản với 12 khuyến nghị được xem như nguyên tắc và phương thức tốt nhất khi có sự tham gia đóng góp ý kiến bởi tất cả các thành phần có tham gia vào hoạt động e-lending. Một số nội dung liên quan đến thư viện được đề cập trong văn bản, đó là: Bảo đảm rằng, các thư viện công cộng phải được tiếp cận với toàn bộ đầu ra của xuất bản; Các đơn vị kinh doanh sách cần nhận thức được sự cần thiết trong việc cung cấp các nguồn tài nguyên kỹ thuật số cho các thư viện; Bảo đảm khả năng kết nối, liên thông của các danh mục được đề xuất cho các thư viện công cộng; Mở rộng khả năng truy cập tài nguyên số cho người sử dụng thư viện công cộng ở tại thư viện và từ xa; Thừa nhận sự cần thiết của việc điều chỉnh quyền truy cập vào các nguồn tài nguyên kỹ thuật số...

Tại Đức

Ở Đức, có khoảng 6.859 thư viện công cộng, 240 thư viện khoa học và 400 thư viện đặc biệt. Năm 2020, có khoảng 30,2 triệu giao dịch e-lending, tương ứng với 13,54% giao dịch cho mượn các sản phẩm in/vật lý (223 triệu).

Thư viện công cộng là các tổ chức phục vụ công chúng và được trả tiền thông qua thuế. Sứ mệnh của các thư viện đã được nâng lên nhiều, vì bên cạnh việc cho mượn sách điện tử, họ còn cung cấp quyền truy

cập miễn phí vào các nguồn thông tin. Đối với các thư viện, việc cho mượn các sản phẩm đọc ở dạng điện tử được coi là một dịch vụ hỗ trợ cho lĩnh vực sách, vì nó làm tăng hứng thú đọc, đồng thời có thể kích thích việc mua sách, trong khi các tác giả và nhà xuất bản cho rằng, dịch vụ này là một yếu tố gây bất lợi cho việc kinh doanh sách.

Hiệp hội Thư viện Đức đã tổ chức các cuộc vận động trong hơn 10 năm để có cơ sở pháp lý đối với các hoạt động e-lending. Các thư viện cho rằng, lệnh cấm vận lên tới 12 tháng sau khi phát hành đối với hoạt động e-lending do các công ty xuất bản lớn đặt ra là không phù hợp. Đồng thời, các thư viện cũng cho rằng, sẽ không công bằng khi các tác giả và nhà xuất bản không nhận được tiền bản quyền đối với hoạt động e-lending.

Trong quá trình thực hiện chỉ thị của EU, tháng 3 năm 2021, Hội đồng Liên bang Đức (Bundesrat) có đưa ra một số đề xuất để các thư viện có thể dễ dàng hơn trong việc thực hiện các dịch vụ e-lending. Tuy nhiên, các điều khoản trong đề xuất đã không được đưa vào luật, các nhà quản lý thuộc cấp Chính phủ hứa sẽ tìm ra giải pháp cho hoạt động e-lending dựa trên cơ sở phù hợp với các điều kiện công bằng. Điều này cho thấy, giải quyết các vấn đề liên quan đến bản quyền và lợi ích của công chúng chưa bao giờ là dễ dàng, kể cả ở khu vực châu Âu.

Tại Ý

Theo báo cáo khảo sát của EBLIDA, việc thu thập dữ liệu cấp quốc gia ở Ý không dễ dàng, vì Viện Thống kê Ý gần đây mới bắt đầu thu thập những dữ liệu về e-lending. Các chính sách liên quan đến thư viện được triển khai ở cấp “địa phương” - có nghĩa là khu vực (như trường hợp được khảo sát trong báo cáo của EBLIDA là Emilia-Romagna - một vùng ở Bắc Ý); hoặc ở cấp thành phố (như: Milan, Rome, Turin, ...).

Ở Ý, không có khung pháp lý cho các giao dịch e-lending. Điều này được quy định thông qua các thỏa thuận riêng được thực hiện giữa các hệ thống thư viện và nhà xuất bản.

E-lending không phải là chính sách được thực hiện bởi các cơ quan phục vụ công cộng để có thể hỗ trợ hoàn toàn cho hoạt động thương mại sách, đó là một nhu cầu do thị trường định hướng. Các thư viện công cộng điều chỉnh ngân sách của mình và trả phí cho MLOL (Media Library Online - Thư viện phương tiện trực tuyến) để đăng ký dịch vụ. Ở một góc độ nào đó, MLOL có thể được sử dụng như một hệ thống liên thư viện có trả phí. Tuy nhiên, các thủ thư cũng gặp khó khăn khi kết hợp các hoạt động e-lending vào việc cung cấp các dịch vụ thư viện nói chung.

Cơ chế e-lending được triển khai trong các thư viện học thuật và thư viện công cộng là hoàn toàn khác nhau về tính chất, vì các thư viện học thuật thường đàm phán thông qua hiệp hội với các nhà xuất bản toàn cầu, còn các thư viện công cộng thì dựa vào MLOL để có được những ưu đãi liên quan đến kỹ thuật số dành cho hệ thống thư viện này [1].

3. HOẠT ĐỘNG E-LENDING VỚI NGƯỜI SỬ DỤNG

E-lending, cụ thể là việc thư viện cho mượn sách điện tử ở châu Âu, đặc biệt phổ biến trong nhóm người dân có thu nhập và trình độ học vấn cao. Năm 2021, một cuộc khảo sát do Liên đoàn các nhà xuất bản châu Âu (Federation of European Publishers - FEP) về thị trường sách tại Thụy Điển, Pháp và Ý đã được thực hiện. Cuộc khảo sát đã cho thấy xu hướng về cách sử dụng ngày càng nhiều các sản phẩm văn hóa, đồng thời đã đưa ra những câu hỏi khảo sát liên quan đến sự cân bằng giữa các nhu cầu và lợi ích khác nhau, chẳng hạn như việc bảo vệ quyền tác giả và phổ biến tối đa nội dung đã xuất bản để bảo đảm quyền được tiếp cận thông tin và giáo dục của mọi người.

Cuộc khảo sát chọn 100 người ở mỗi quốc gia với vai trò là người sử dụng thư viện. Kết quả khảo sát là: Ở Thụy Điển 60% trong số này chỉ mượn sách in hoặc đĩa CD; 19,2% chỉ mượn sách điện tử và sách nói kỹ thuật số; 20,9% mượn cả sách in hoặc đĩa CD cũng như sách điện tử và sách âm thanh. Ở Ý, người sử dụng phương tiện truyền thông vật lý (sách in và đĩa CD) tăng lên 72,7%; 15,6% chỉ sử dụng dạng kỹ thuật số; 11,7% - sử dụng cả hai. Còn ở Pháp, 76,9% chỉ mượn dạng vật lý; 11,2% chỉ mượn dạng kỹ thuật số; 11,9% - mượn cả 2 dạng.

Cuối cùng, một cuộc điều tra riêng biệt để tìm hiểu về nguy cơ ảnh hưởng của e-lending tới thị trường sách và các nhà xuất bản. Kết quả cho thấy, tại Thụy Điển, 45% người dùng e-lending không còn mua hoặc mua ít sách giấy hơn trước, trong khi 30% không còn mua hoặc mua ít sách dạng kỹ thuật số hơn trước; Tỷ lệ phần trăm này tương ứng đối với Pháp là 36% (đối với sách giấy) và 20% (sách kỹ thuật số); Ở Ý là 37% và 18%; cuối cùng, ở Đức là 45% và 46%. Kết quả khảo sát cũng nhấn mạnh rằng, 16% số người được hỏi (ở Thụy Điển) chưa bao giờ mua sách điện tử; ở Pháp là 13% và ở Ý - 3% [3].

KẾT LUẬN

Hoạt động e-lending đang ngày càng phát triển, song các thư viện vẫn gặp nhiều khó khăn trong việc triển khai dịch vụ này. Những khó khăn được thể hiện dưới nhiều hình thức khác nhau, liên quan đến những vấn đề như: pháp lý, kỹ thuật và tài chính. Từ quan điểm pháp lý, e-lending phụ thuộc vào một mạng lưới phức tạp gồm các luật của quốc gia và các giấy phép hợp đồng được hình thành bởi các bên liên quan có những lợi ích khác nhau cũng như những tác động từ thị trường. Từ quan điểm kỹ thuật, có rất nhiều mô hình e-lending khác nhau được thực hiện ở châu Âu. Điều quan trọng là phải nghiên cứu tác động của e-lending đối với thị trường sách - để hiểu tính bền

vững của các mô hình trong lĩnh vực này. Hiểu được bức tranh mới nổi, đòi hỏi phải thận trọng trong việc cân bằng với những lợi ích đang bị đe dọa, những khả năng và chức năng được cung cấp bởi công nghệ hiện có và các mục tiêu của chính sách cần được thúc đẩy và ưu tiên đôi khi mâu thuẫn nhau [4].

Do đó, bất kỳ vấn đề pháp lý nào liên quan đến hoạt động e-lending cũng cần được giải quyết dựa trên hai nguyên tắc cơ bản, đó là: nguyên tắc truy cập miễn phí thông tin cần thiết cho hoạt động của các thư viện và nguyên tắc trả thù lao phù hợp cho hoạt động sáng tạo của các tác giả. Sự cân bằng này được EBLIDA gọi là “bản quyền bền vững” [2].

Nguyễn Thị Tú Quyên
(*Tổng hợp và lược dịch*)

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Eblida. First European overview on e-lending in public libraries. Truy cập tại: <http://www.eblida.org/News/2022/first-european-overview-elending-public-libraries.pdf> (Tháng 12/2022).
2. E-lending in Europe: an intricate business. Truy cập tại: <https://zenodo.org/record/6812270#.Y5waUHZBzIU> (Tháng 12/2022).
3. The impact of e-lending on the purchasing of books. Truy cập tại: <http://www.aldusnet.eu/k-hub/impact-e-lending-purchasing-books/> (Tháng 12/2022).
4. The Law and economics of e-lending in Europe. Truy cập tại: <https://www.create.ac.uk/project/competition-markets/2022/10/14/the-law-and-economics-of-e-lending-in-europe/> (Tháng 12/2022).
5. The ‘Right to e-read’ campaign. Truy cập tại: <https://blogs.ifla.org/public-libraries/2014/03/10/the-right-to-e-read-campaign/> (Tháng 12/2022).